

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht
Administratie: H. J. H. Knoester p/a Drijft 27, Utrecht
Secr. der ver.: Ir. C. L. Temminck Groll, Hoofdstraat 43, Driebergen
Gronummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

VIJF EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 4 / APRIL 1962

A. H. DOUDE VAN TROOSTWIJK OVERLEDEN

In de ouderdom van 68 jaar is op 26 maart 1962 overleden de heer Anthony Hendrik Doude van Troostwijk, notaris te Breukelen. Zijn begrafenis heeft op 30 maart aldaar plaats gehad.

Dat wij van dit overlijden melding maken, houdt verband met het feit dat de heer Doude van Troostwijk bestuurslid van de vereniging Oud-Utrecht was. Het bestuur, niet op de hoogte van zijn ziekte, werd door de tijding van het overlijden des heren Doude van Troostwijk wel zeer overvallen.

In 1962 kwam de heer Doude van Troostwijk in het bestuur van onze vereniging. Omdat de vereniging haar doelstelling verruimd had in die zin, dat zij zich in haar werkzaamheden niet beperken wilde tot de stad Utrecht, maar de hele provincie hierin wenste te betrekken (hetgeen feitelijk al jaren zo was), verzocht men aan de twee destijds bestaande zusterverenigingen — Flehite voor Amersfoort en Nifterlake voor de Vechtstreek — iemand aan te wijzen, die namens deze verenigingen in het bestuur van Oud-Utrecht zitting kon nemen. Het Oudheidkundig Genootschap Nifterlake stelde ons voor als zijn vertegenwoordiger de heer Doude van Troostwijk in het bestuur op te nemen. Dat is gebeurd en sindsdien was het bestuur verrijkt met een trouw en ambitieus werker.

Want als zodanig hebben wij de heer Doude van Troostwijk leren kennen. Ofschoon het bijwonen van bestuursvergaderingen hem nogal wat tijd kostte — en zijn uren waren druk bezet — ontbrak hij vrijwel nooit op de vergaderingen. Hij werd er gewaardeerd. De heer Doude van Troostwijk sprak niet veel. Als hij het woord voerde, bleek zijn nuchtere kijk op de dingen. In humoristische interrupties was hij sterk. Op de bestuursvergaderingen zal hij gemist worden.

Veel pijnlijker zal het gemis zijn, dat de familie moet lijden. Moge mevrouw Doude van Troostwijk de kracht ontvangen dit verlies te dragen.

de J.

van „Wiltenburg” bij Vechten opgedolven votiefsteen te lezen staat. Sedert ceuwen en ook nog in de jongste tijd is een menigte en verscheidenheid van munten en andere voorwerpen van Romeinse herkomst gedolven, die duidelijk van een vroegrijdige en langdurige vestiging der Romeinen aldaar getuigen. Aangenomen wordt dat „Wiltenburg” eenmaal de meest gewichtige verschansing der Romeinen aan de Rijn in ons land heeft uitgemaakt.

Binnen de uiterste wal of de palissadering (vallum) van de Romeinse burg of kasteel bevonden zich gebouwen, tot legering van krijgsvolk en tot berging van mond- en krijgshoeften ingericht. Zo zijn ook op het hoogste punt van de brug te Vechten, zowel als op de Hoge Woerd bij de Meern, nog overblijfselen van stevig muurwerk gespeeld en ontdekt geworden.

Buiten de vesten graasden gewoonlijk op aanhorige weiden de Romeinse kudden en paarden en runderen en lagen voorts de hoven, woningen en hutten verspreid van veteranen en soms ook van zogenaamde laten of kolonisten van Friese en Franse afkomst, die binnen het Romeinse gebied onder betaling van een cijns of hoofdgeld en onder verplichte krijgsdienst de akkers bebouwden, waaraan zij als halfvrijen gebonden waren. Bij deze voegden zich doorgaans nog zoetelaars, handelaren, varensgezellen, neringdoenden en handwerkers. Zo ontstonden of ontwikkelden zich in de nabijheid van gewichtige Romeinse wapenplaatsen Trajectum (Utrecht) en Wiltenburg (onder Vechten) veelal ook buurschappen of wijken, welke soms in tijden van langdurige vrede een soort Romeins municipium pleegden te vormen.

Welk doel de *nederzetting der Romeinen* onder Jutphaas, in vervlogen tijden, heeft gehad is thans niet te zeggen. Hoe dit alles zij, de vondsten hebben voor ons en ons nageslacht op het gebied der oudheidkunde een grote waarde.

W. GRAPENDAAL

JAARVERSLAG SPOORWEGMUSEUM

De Stichting Nederlands Spoorwegmuseum te Utrecht heeft een verslag gepubliceerd over de jaren 1957—1960, dat veel interessante bijzonderheden bevat en dat ook door zijn illustraties een kostelijk bezit is voor ieder die belang stelt in dit museum.

Meer dan enig ander museum hangt deze instelling tussen het boeiend verleden en het dynamisch heden van een bedrijf in. De vestiging in het oude Maliebaanstation, gesloien voor de „actieve dienst” maar desondanks gelegen aan de voor goederenvervoer nog altijd druk gebruikte Oosterspoorweg, geeft daaraan accent. De jongere garde van museumbezoekers stuift direct af op de grote zaal links, waar de nieuwe tijd spreekt. Ouderen geven de voorkeur aan een chronologische wandeling langs de spoorweghistorie. Een geschiedenis die amper een eeuw beslaat maar die desondanks enorm rijk is, omdat zij verbindingen heeft met alle sectoren van ons volksleven. Ja eigenlijk speelt de trein in ieders leven een rol die groter is dan hij vermoedt. Bij een bezoek aan het museum wordt men dat gewaar. In de ontwikkeling van het spoorwegwezen ziet men een stukje van zijn eigen levensgang terug...

Het jaarverslag geeft uiteraard veel feiten van interne aard. Het gewaagt ook van wensen en plannen ter verkrijging van meer ruimte. Graag hopen wij dat de nieuwe directie, mejuffrouw M. A. Asselberghs veel van deze wensen in vervulling mag zien gaan.

DE SOESTER DORPSBRINK

I

Een rechtgeaarde Soestenaar spreekt nog altijd van: op of aan de Brink, en bedoelt hiermee, de Lange en Korte Brinkweg, een benaming voor in feite maar één weg want vroeger werden deze wegen, zonder toevoeging van lang of kort, de Brinkweg of Brink genoemd. Brinc, brink, brijnck = Rand, grasrand, veelal ook grasveld of een met gras begroeid plein.¹⁾

In het naburige Baarn en in de dorpen in het Gooi stonden de oude boerderijen, dikwijls, zo niet altijd, in een kring en hadden in hun midden een „brink“, die evenals te Soest, gemeenschappelijk werd gebruikt. In de loop der tijden ontstond hier een dorpsplein, die de naam „Brink“ of „de Brink“ nog altijd draagt.

Het oude Soest bestond uit een langgerekte rij boerderijen, halve-maanvormig gelegen aan de voet van de Eng, enerzijds gelegen tussen de lage weide- en hooilanden (maten) anderzijds de hoge bouwgronden van de Eng. De twee uiteinden van dit dorp heetten eertijds het Korte End en het Lange End, waarmee echter geen wegen werden aangeduid maar meer bewoonde buurten. Oorspronkelijk lagen er langs de lange rij der boerderijen, slechts een lange, vrij brede strook brinken, de zogenaamde dorps- of weidebrinken. Zij behoorden tot de gemene- of markegronden.²⁾

In Soest ontstond er niet zo'n plein als in Baarn of de gooise dorpen, maar een langgerekte, grillig gevormde strook grasgronden, vol kuilen en karresporen, schaars met bomen beplant. Op deze brink graasden schapen en geiten, woelden varkens de grond om en vraten ganzen de laatste grassprietjes weg. De brinken vormden gemeenschappelijk grondbezit van de buren en eigengeërfden van Soest. De oude boerderijen lagen met de achterzijde gekeerd naar de brinken, waardoor deze als het ware tot een gezamenlijke bedrijfsruimte werden gevormd en ook gebruikt. De boeren reden in het voorjaar en in de hooi- en oogsttijd met paard en wagen over deze brinken, naar hun landerijen. Ook stonden er schapenhokken en dreef men de schapen over de brink naar en van de heide.

Eeuwenlang was de Brink collectief bezit. Toen dit bezit in verval raakte, ging zij in eigendom over naar de gemeente, maar behield zij nog lange tijd het karakter als „meentgrond“ dat wil zeggen grond in gebruik bij de boeren, die aan de brink woonden.

Het gemeenschappelijk karakter van deze dorpsgrond wordt reeds genoemd in een bepaling van 17 juli 1557, waarin de grootte van de brink opnieuw werd vastgesteld; dit op verzoek van de gemeente:

„by believen van de gansschen gemeente off geraemt (opnieuw bepaalt) de gemeente ende brincken t' Soest, volgens onssen oude brieven van Bisschop David daerinn sijnde.“³⁾ Bij die gelegenheid hadden de buren van Soest zich ook verbonden, dat voortaan niemand bomen op de brink mocht poten, dan een roede van de sloot af van zijn grond.

Het Briggtenklooster „Mariëborch“ of „Mariëburg“ had het recht op de brink zoden te mogen steken en om daar hare schapen te weiden. In 1541 ontstond hierover een geschil tussen dit convent en „die gemene buyten van Zoest“. Schout en schepenen deden in dit geschil uitspraak en kenden het convent het recht toe zoden te steken op de brink en alle andere meente- of gemeentegronden zou mogen gebruiken om haar schapen en beesten te laten weiden, volgens „oude possessie ende gebruyck“.

De bekende „Costumen en usantiën van Soest“ van 1569 vermelden: „Item die buyten van Soest hebben gans gheen incomsten van enige goederen ofte landeren, dan hebben alleen enen kaelen brijnck, daer nauwelijks dye ganssen dye kost kryghen mueghen.“⁴⁾ Op 21 januari 1705 wordt door de „Schout, Buurmr en Schepenen“ van Soest toestemming verleend aan Hijman Henriksen op de gemene soester Brink, te mogen bouwen een „huijzinge“, waarbij uitdrukkelijk wordt geconditioneerd dat hij Hijman Henriksen nog die van zijne familie, geen eenden, gansen, hoenderen of diergelijk vee zal mogen houden te vokken (sic!) ofte kweeken; item dat geen passagiers en vreemdelingen in zijne te bouwen huijzinge zal mogen herbergen ofte innemen, alsmede en zal hij op de Meent omtrent zijne huijzinge niet mogen poten en planten.⁵⁾ Hieruit blijkt dat dit kleinvee schade kon toebrengen aan de brinkgronden, waardoor de buren werden benadeeld „waardoor de nabuuren prejudicie zouwde kunnen lijden“ zoals het stuk vermeldt.

Overigens komt hier het gemeenschappelijk bezit en collectief gebruik van de brinken als meentgrond in die tijd nog eens naar voren, al heeft de gemeente de gronden reeds in eigendom verregen. Van een gebaande weg was echter nog geen sprake, alhoewel de brink door de boeren als rijweg werd gebruikt. 's Winters bij sneeuw of zware regenval zal de brink bijkans onbegaanbaar zijn geweest evenals in de hooitijd wanneer de brink intensiever zal zijn gebruikt en deze kapot gereden werd, zodat er kuilen en gaten ontstonden. Van een verbod om de brink te berijden vonden wij geen enkele bepaling in het oude resolutieboek.

Het gelijk met de Brink lopende Kerkpad kende deze verbodsbepaling wel. Het was verboden hierover met paard en wagens te rijden, noch vee of varkens daarover voort te drijven, behalve in de herfst, zeer waarschijnlijk om de oogst in de kortst mogelijke tijd en

¹⁾ Van Iterson, a.w.

²⁾ Costumen en usantiën van Soest. R. Fruin Th. Azn.

³⁾ Resolutiën van het gerecht 1702—1735. Oud-archief gemeente Soest. No. 18.

¹⁾ Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland voor 1795 door A. A. Beckman. 's-Gravenhage 1905.

²⁾ De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht. Deel I. Bnd. II door W. van Iterson.

langs de kortste weg naar de boerderijen te rijden, maar ook om de Brink van enig verkeer te ontlasten, daar deze juist in die tijd druk bereden werd.

„Item het voeth padt van ous genaempt het Kerkpadt moeth breeth wesen volgens oude policie acht Roe voeten, dat welck men oock met ghene waegens ofte karren sall riden op te V(er)bueren d boete van eene gl thien stv, uytgesondert in den hereftisjt dat den eenen buyrman toiten anderen syn hofstede met mesten & cooren mach Riden over hett selve kerkpadt & vorders geen tijt...“⁶⁾

Alle oude boerderijen aan de Brink liggen met de voorzijde naar dit oude voetpad, dat vroeger alleen voor kerkgang werd gebruikt, omdat het droog en begaanbaar was, integenstelling met de Brink die steeds vol gaten en kuilen zat, maar waar ook de boeren hun mestpluizen opwierpen.

De Brink strekte zich destijds uit vanaf de Eemsteeg, thans de Eemstraat, tot aan het Lange End (= Van Weedestraat). Het Padde, Dorpsvoetpad of Kerkpad liep hieraan parallel en liep vanaf de Kerkebuurt (Kerkstraat, vanaf achter de hervormde kerk) in noordelijke richting, tot voorbij het huidige hotel Eemland, aan de Van Weedestraat en eindigde ter hoogte van de Wilhelminaboom aan die straat gelegen. Het slingerde zich tussen de koren- en boekweitvelden door met aan weerszijden de groene beukenhagen, onderbroken door de doorritten naar de hofsteden.

Het Kerkpad, evenals de Brink, waren in de middeleeuwen reeds bekend, hoewel laatstgenoemde officieel geen weg was en niet als zodanig moet worden gezien. Het oude Kerkpad is één van de oudste wegen in Soest en heeft zijn landelijk karakter tot op de huidige dag weten te bewaren, al zijn vele beukenhagen opgeruimd, waar wel nette en degelijke afrasteringen en hekken voor in de plaats kwamen, maar die het voetpad geenszins een fraaier aanzicht gaven. Het karakteristieke ging hierdoor verloren alsmede door de toenemende bebouwing, die de bestemming van het Kerkpad, het rustig zich bewegen naar en van de kerk op de dag des Heren, geheel deed verdwijnen.

De Brink was een voortdurende bron van conflicten tussen, „die gemeene buyren“ en de plaatselijke overheid: schout en schepenen. De Soestenaren groeven kuilen op de brink; staken en haalden er plaggen vandaan om hun bijenkorven mee af te dekken en verrichtten er aangravingen. Dikwijls werden er ook getimmerten gezet, dat wil zeggen huisjes gebouwd; allemaal rechten die de buren zich hadden aangematigd en die hier gezien moeten worden als eigendomsrechten van hen, die de brink toen al als collectief bezit beschouwden. Op het Hart en de Bunt kwamen deze aangravingen ook voor, die later echter betaald moesten worden, waardoor het collectieve karakter van het gebruik van de meentgronden (= gemeentegronden) door de ingezetenen ernstig werden aangetast.

⁶⁾ Resolutiën van het gerecht 1702—1735. Oud-archief gemeente Soest, no. 18.

Op 14 november 1688 ontvangt de buurmeester van Soest f 3 - 5 - 0: „bij de in & opgeseten aen de gerechten V(er)schuldicht Ov: het afgraven van de gemeene Soester brinck en t' hart volgens afmetingh daer van gedaen“⁷⁾ Er blijkt uit dat verschillende lieden hun eigen- dom willen vergroten en in cultuur brengen want de afgravingen nemen hand over hand toe zonder dat schout en schepenen dit kunnen verhinderen.

Tegen het einde van de 16e eeuw en in de loop van de daarop volgende eeuw, verloor het gezamenlijk gebruik van de Brink door de soester buren zijn oorspronkelijke bestemming en besluit het dorpsbestuur de gronden op de Brink te verhuren. In een buurspraak die op 12 juli 1573 werd gehouden besloot men hiertoe.

„Soe hebben die gemeen buyren out en jonge gelyckelicken geconsenteert ende overgegeven dat men den gemeen brinck van jaer tot jaer sal verhuuren tot behoeff van die gemeen buyren van Zoest ende dat die nyemant en sal moegen huynen dan geboren buyrkinderen van Zoest...“⁸⁾

E. HEUPERS

⁷⁾ Resolutiën van het gerecht 1702—1735. Oud-archief gemeente Soest, no. 18.
⁸⁾ Van Iererson, a.w.

KORTE NIEUWSTRAAT AL EERDER „VERRUIMD“

Het dagblad Trouw gaf in het nummer van 17 februari jl. een aardig artikel met foto over de flessenhal van de Korte Nieuwstraat te Utrecht. De redactie sprak daarin haar leedwezen uit over het feit, dat ook dit jaar de volledige verbreding nog niet tot stand kon komen, omdat het hoekpand (antiquariaat Wolvekamp) nog steeds niet ontruimd kan worden.

Inderdaad is dit jammer, maar laten we bedenken, dat ook al blijft dit hoekpand dan nog een poos staan, de afbraak van de beide andere percelen toch reeds een grote verbetering betekent. Het hoekpand immers springt ruim twee meter terug, zodat bij verwijdering van de beide andere percelen de mond van de Korte Nieuwstraat van nog geen vijf meter op ruim zeven meter gebracht wordt. Natuurlijk is dit nog niet daverend, maar als men bedenkt, dat Pieterstraat, Keistraat en Lange Jansstraat ook niet breder zijn dan zeven meter, dan is het toch wel duidelijk dat die breedte al een belangrijke verbetering ten opzichte van de bestaande toestand is.

Nu binnenkort de situatie aan de ingang van de Korte Nieuwstraat radicaal verbeterd wordt, is het wel aardig er eens op te wijzen, dat deze situatie nog geen tachtig jaar oud is en toentertijd beschouwd werd als een „geweldige verbetering“ van de toestand, die onze voorouders vanaf de aanleg van de Korte Nieuwstraat daar enige eeuwen

gekend hebben. Oorspronkelijk toch stond op de hoek Wed-Korte-Nieuwstraat een royaal herenhuis ¹⁾ waarvan de oostgevel lag in het verlengde van het pand De Vries, terwijl aan de overzijde een gewoon rechthoekig huis stond op de hoek Korte Nieuwstraat-Trans. Zo lang de panden Wolvenkamp en De Vries nog niet zijn afgebroken, kan men zonder veel moeite zich nog wel een voorstelling maken hoe die oorspronkelijke toestand was.

Zolang de stad besloten lag tussen haar wallen gaf die nauwe toegang geen aanleiding tot bezwaren. Maar toen in de tweede helft van de vorige eeuw de terreinen tussen Biltstraat en Maliesingel volgebouwd raakten, begon zich een verkeersstroom te ontwikkelen tussen het toenmalige stadscentrum (Maartensbrug) en de nieuwe wijk, een stroom, die liep via Wed-Trans-Kromme Nieuwe Gracht. Hoewel die verkeersstroom in onze hedendaagse ogen natuurlijk weinig te betekenen had, was hij toch van dien aard, dat men des tijds de bestaande toestand onhoudbaar ging vinden. Het gemeentebestuur heeft toen in de jaren '80 hier een „radicale” verbetering tot stand gebracht door het hoekpand Wed-Korte Nieuwstraat te halveren (waardoor het pand Wolvenkamp ontstond) en van het huis aan de overkant (hoek Trans-Korte Nieuwstraat) diagonaalsgewijze de helft af te nemen. Hierdoor sneed men twee omslachtige hoeken enigszins af.

Thans staan we aan de vooravond van een verkeersverbetering op die plek, waarbij vergeleken die correctie uit de jaren '80 door ons besef wordt als een modderen met een houtje in de goot. Dan is het wel aardig zich een ogenblik te realiseren, wat onze grootouders van nog geen tachtig jaar geleden een „radicale” verkeersverbetering noemden.

W. L. VAN NIEUWENHUYSEN

¹⁾ Het laatst bewoond door de familie Plasberg, een industrieel die zijn fabriek in de Strosteeg had. (Dit laatste bewijst, dat de Strosteeg reeds in het midden van de vorige eeuw helemaal in decadentie was, een feit, waarvoor ik nog verschillende andere bewijzen weet).

NIEUWE PUBLICATIES

L. J. Hut, A. Poslovsky, H. Loois, B. van der Woord, De Willem Arntsz Stichting 1461-1961. Utr. (1961), 566 blz., met ill.

Bij de herdenking van het 500-jarig bestaan van de Willem Arntsz Stichting op 26 januari 1961 is een lijvig boekwerk verschenen, waarin de oud-geneesheer-directeur dr. L. J. Hut en de administrateur B. van der Woord het historische gedeelte, de beide tegenwoordige directeurs dr. A. Polovsky en H. Loois de medisch-psychiatrische zijde van de Stichting uitvoerig behandelen. De niet-aflatende strijd tegen het lijden van de psychisch gestoorde medemens in het algemeen en in de utrechtse instelling in het bijzonder

wordt er ook voor de leek begrijpbaar geschreven. Men komt onder de indruk van wat wetenschap en menselijke beweging en toewijding in een lang proces van zoeken en durven hebben weten te bereiken.

Het primitieve begin van 1461, de stichting van Willem Arntsz, uitgegroeid tot de tegenwoordige inrichtingen te Utrecht en Den Dolder, mocht terecht met een zo zorgvuldig en voortreffelijke publicatie herdacht worden.

Aan het einde van deze uiteraard korte aankondiging verdient vooral voor de historisch-georiënteerde lezer de aandacht gevestigd te worden op de rechtopzetting van een oud, in de literatuur nog steeds rondwaarend verhaal over de stichter en zijn motieven. Uit de familienaam van Willem Arntsz (Van den heiligen lande) werd nl. afgeleid dat hij een pelgrimstocht naar het H. Land had gemaakt en daar bepaalde vormen van half religieus ontzag voor geesteszieken had waargenomen, waarin hij aanleiding zou gevonden hebben tot zijn utrechtse stichting. Ook in het aangekondigde gedenkboek (blz. 13, 14 en 250) wordt de pelgrimage als vaststaand, de aanleiding tot de stichting als mogelijk meegedeeld. In het Jaarb. van Oud-Utrecht 1961, vele maanden na het gedenkboek verschenen, heeft men intussen het artikel van de hr. W. A. Wijburg Jr. kunnen lezen, waarin het bewijs geleverd wordt, dat de familienaam niets met Palestina te maken heeft, maar ontleend is aan een „Het heylighe land” gebeten goed te Schalkwijk, en ten tweede dat Willem Arntsz zelfs niet in de jaren van zijn verbanning uit utrecht (1449-1455), zoals men veronderstelde, in Palestina kan geweest zijn om de eenvoudige reden, dat hij toen te Antwerpen verbleven heeft. Waaraan schr. de opmerking vastknoopt, dat Willem Arntsz „zeer waarschijnlijk” kennis genomen heeft van de vorm van krankzinnigenverpleging, zoals die in zijn tijd bestond te Gheel (prov. Antwerpen) en met dat voorbeeld voor ogen zijn beschikking ten bate van de utrechtse geesteszieken heeft gemaakt. Wanneer we dit „zeer waarschijnlijk” nu nog tot „waarschijnlijk” of „mogelijk” ver-zachten, zal de historische waarheid omtrent stichter en aanleiding wel ten naaste bij vastgesteld zijn.

Fr. A. Meyer, Petrus van Musschenbroek, Werden und Werk und seine Beziehungen zu Daniël Gabriël Fahrenheit. In: Duisburger Forschungen. Band 5. 1961 (Sonderdruck 51 S.). Met portr. en afb.

Dat een stadsarchivaris bijzondere belangstelling voor de fysicische wetenschap heeft, is geen alledaags verschijnsel. De hoogbejaarde archivaris van Rheinhausen is echter zo iemand, zoals uit bovengenoemde publicatie blijkt. Petrus van Musschenbroek (1692-1761) was een van de beroemde physici van zijn tijd. Terstond na zijn promotie te Leiden 1719 werd hij hoogleraar te Duisburg, maar in 1723 reeds lokte Utrecht hem door met een betere salariering weg. De kleine universiteit van Duisburg (gemiddeld 81 studenten) had hem graag willen houden, maakte zelfs moeijlichkeiten — ze kon zijn vertrek niet tegenhouden. In Utrecht richtte Van Musschenbroek terstond een observatorium in op de Smectoren en schafte vele instrumenten aan, waartoe Utrecht — die groezuggige Stadt — royaal gelden beschikbaar stelde. In Musschenbroeks utrechtse tijd valt zijn uitvinding van de pyrometer (vuurmeter zoals hij zelf zegt), merkwaaardige naam voor een instrument om de uitzetting van vaste lichamen bij verwarming te meten. In 1739 wordt hij naar Leiden beroepen, waar de uitvinding van de „leidse fles” op zijn naam komt. Met veel geleerden op zijn gebied elders onderhoudt hij relaties. Met mededelingen over zijn betrekkingen met Fahrenheit (1736 in Den Haag overleden en van de armen begraven) eindigt het artikel, dat „Pinselstriche zum Charakterbild eines grossen Duisburger Hochschullehrers” tot ondertitel heeft. Er bestaan nog verschillende instrumenten door of voor Van Musschenbroek vervaardigd (o.a. Univ. Museum Utrecht) en hand-schriften zijn nog in familiebezit. (Over Van Musschenbroeks pyrometer schreef dr. P. H. van Cittert in „De natuur” van 1928, blz. 145-147. Zie Mndbl. Oud-Utr. 1928, blz. 55).